

Litteratur

BIRGER HAGÅRD:

Militärer och politik

Politisk förändring har på senare tid blivit ett av huvudobjekten för den statsvetenskapliga forskningen. Med tanke på den roll som den våldsamma förändringen spelar är det naturligt, att denna blivit föremål för ett ingående studium. Den amerikanske statsvetaren Crane Brinton har i ett arbete från 50-talets början, *The Anatomy of Revolution*, som nu närmast är en klassiker, försökt påvisa de gemensamma drag, som återfinnes i revolutioner. Engelsmannen Samuel P. Huntington ägnade några år senare särskild uppmärksamhet åt militärens roll i *The Soldier and the State*. En än mera ingående analys av detta intressanta fenomen presenterades 1962 av hans landsman S. E. Finer i *The Man on Horseback*, som helt nyligen översatts till svenska under titeln *Militärens roll i politiken* (Aldus 1969, 19: 50).

Militären, framhåller Finer inledningsvis, utgör i egenskap av en självständig politisk kraft ett egenartat politiskt fenomen, som är både bestående och djupt rotat. Rent allmänt antas det ofta, att de väpnade styrkorna »naturligt» skulle lyda den civila makten. Några sakskalet för detta finns emellertid inte. I stället borde man, säger författaren, fråga varför inte militären engagerar sig i politiken. Militären har nämligen speciella egenskaper, som under vissa omständigheter gör det naturligt för den att spela en politisk roll. De militära särdragen är en starkt centraliserad ledning och en fast hierarkisk sammanhållning, kännetecknad av disciplin. Till detta kommer väl utvecklade interna kommunikationer och ofta en särskild kåranda. Det finns i själva verket enligt Finers mening blott en politisk maktfaktor, som är jämförbar med militären, nämligen de kommunistiska »lekmannaarméerna».

Men militären har också påfallande politiska svagheter. Dit hör oförmågan att kunna administrera annat än primitiva samhällen. Det har i praktiken visat sig omöjligt för militärer att leda administrationen i ett högt utvecklat land, vars förhållanden kännetecknas av en avancerad arbetsfördelning med många service-

funktioner. Där krävs en mångfald organisationer och institutioner, på arbetsmarknaden och annorstädes, med en yrkesbyråkrati och specialister av olika slag. Det bästa exemplet härpå är, att det var omöjligt för den allierade ockupationsmakten att klara av förvaltningen av Tyskland och Italien utan hjälp av civila experter.

För en militärintervention krävs i allmänhet att tre faktorer är för handen: motiv, politisk stämning och tillfälle. Bland motiven spelar känslan av att vara »nationens räddare» en stor roll. Armén står utanför politiken och griper in antingen för att »rensa upp i det politiska träsket» eller för att vara skiljedomare. Nationell besvikelse och förödmjukelse över lidna nederlag, orsakade av en »försumlig» politisk regim, kan i vissa fall ge upphov till en för militären gynnsam politisk stämning. I krig dominerar alltid militären men öppna eller latent kriser inom landet kan likaledes leda till att ett tillfälle yppar sig.

Den politiska kulturens roll

Sannolikheten för en militärintervention beror, konstaterar Finer som en av sina centrala teser, i hög grad på den politiska kulturens nivå. Avgörande är legitimitetsfrågan, dvs om det hos den stora allmänheten finns ett omfattande stöd för de fastställda procedureerna för maktens överförande och en klar uppfattning om var auktoriteten i samhället bör ligga samt en vägran att uppfatta andra maktcentra som legitima. Lika väsentligt är det, att samhället kännetecknas av att allmänheten är engagerad i en mångfald olika organisationer av skilda slag, politiska partier, fackföreningar etc.

Där dessa förutsättningar finns, kan man tala om en *mogen* politisk kultur. I dessa länder betraktas varje militärintervention som oförsvarlig och otänkbar. Till denna grupp räknas t ex Storbritannien, USA, de nordiska länderna, Schweiz, Kanada, Australien och Nya Zeeland.

En andra grupp har alla förutsättningar gemensamma med den första utom i ett bestämt avseende. Frågan om procedurerna för maktens överförande och var suveräniteten skall ligga är föremål för starka meningsskiljaktigheter vid olika tillfällen. Detta är länder med *utvecklad* politisk kultur. Dit förs t ex Tyskland och Japan under mellankrigstiden, Frankrike från tredje republiken fram till våra dagar samt Sovjetunionen. I sådana länder kan militären räkna med ett kraftigt motstånd från allmänheten i händelse av en intervention.

I en tredje grupp återfinnes länder med *låg* politisk kultur. Där är allmänheten svagt organiserad, har begränsade politiska vyer, och regimens institutioner och handlande är omstridda företeelser. I dessa länder kan inte allmänheten väntas motsätta sig en militärintervention alldeles beslutsamt. Till gruppen hänföres i toppen bl a Spanien och Turkiet, i botten åter t ex Egypten, Irak och Pakistan.

Den fjärde gruppen omfattar länder med en *minimal* politisk kultur, sådana där vilken regering som helst av praktiska skäl kan ignorera den allmänna opinionen, t ex Haiti, Paraguay eller Kongo.

Den militära interventionsnivån står i direkt överensstämmelse med den politiska kulturen. Fyra nivåer urskiljes av Finer i stora drag: påverkan (kan vara helt legitim; längre än så går inte militären i den första gruppen), utpressning (det längsta vartill militären i regel sträcker sig i grupp två), störtande av en regering men ersättande av denna med en ofta civil regering (grupp tre) samt avskaffande av en regim och ersättande av denna med oftast en ren militärregering (vanligt i grupp fyra).

Vägen tillbaka

I detta sammanhang inställer sig frågan i vilken utsträckning som militären ger upp sin maktutövning. Tre faktorer påverkar enligt Finer ofta militären att dra sig tillbaka. Dels inträffar det ofta, att den ursprungliga grup-

pen konspiratörer splittras, dels uppstår lätt intrassemotsättningar mellan medlemmarna av en härskande junta och de alltjämt aktiva truppofficerarna, och dels råkar militären ofta i politiska svårigheter på grund av i regel ganska dåliga förutsättningar för att lösa politiska uppgifter. Endast undantagsvis har det inträffat, att rent militära regimer omvandlats till civila. Typexempel är Mexico och Kemal Atatürks Turkiet. I båda fallen var det dock fråga om en förvandlingsprocess, som omfattade flera decennier.

Fröet till de militära interventionerna återfinnes i den franska revolutionen och det första kejsardömet. Då proklamerades på allvar dogmen om folkets suveränitet. De flesta terroraktionerna liksom andra åtgärder genomfördes i folkets namn, dock utan att detta någonsin tillfrågades. Samtidigt bredde nationalismen ut sig. Bataljerna utkämpades av stora folkliga arméer, inpyrda med nationalistisk agitation. Under 1800-talet blev också officerskårerna i hög grad professionella. Officersyrket blev i verklig mening ett yrke med starka krav på god utbildning.

Militärinterventionerna har varit vanligast förekommande bland de många stater, som tillkommit allt sedan 1800-talets början. Nationalismen och folksuveränitetsdogmen är de teorier, som ligger bakom de nya staternas uppkomst. Det är emellertid paradoxalt, påpekar Finer, hur dessa doktriner sedan självständigheten väl vunnits verkar i hög grad splittrande. De nya staterna är sällan nationer, och tribalismen gör sig gällande under åberopande av folksuveränitetsläran. Den politiska kulturen är låg eller minimal. Finer anser sig på goda grunder kunna förutskicka, att militärregimerna under överskådlig tid kommer att vara en av de vanligaste styrelseformerna i den tredje världen. Det finns få maktcentra, som kan mäta sig med militären. Finer har ingen hög uppskattning av militärrevolter eller militärdiktaturer men menar, att betraktare från en mogen politisk kultur inte behöver

känna sig stå inför något moraliskt dilemma i de många fall, då de civila krafterna är så svaga, att militärerna vad som än händer kommer att dominera politiken. Vi behöver inte »godkänna» något. »Vår uppgift blir endast att konstatera ett faktum. Vilken vår privata åsikt än må vara om sådana regimer, måste vi inse att det allmänna tillståndet i samhället gör dem oundvikliga.» Kanske kan man i detta sammanhang också erinra om resultatet av Evan Luard's undersökning av samtliga externa konflikter åren 1865–1965, att militärregimer inte är inblandade i fler krig än några andra regimer och inte har givit prov på någon speciell önskan att företa väpnade angrepp (Conflict and Peace, s. 66).

Finers komparativa analys har utomordentliga förtjänster. Som alltid i arbeten av detta slag kan vissa generaliseringar ifrågasättas. Det är också naturligtvis en brist, att fram-

ställningen endast går fram till 1960. Händelserna under 1960-talet ändrar dock inte bilden. De kan lätt placeras in i de av Finer påvisade sammanhangen. Finers framställning gör det lättare att förstå åtskilligt av vad som sker. Sålunda ter sig mot bakgrund av hans resonemang t ex den grekiska militärinterventionen inte som något särdeles exceptionellt.

En större allmän kännedom om de förhållanden, som Finer diskuterar, skulle kanske också förhindrat TV från dess uppmärksammade fadäs att strax före jul sända pjäsen »Kuppen i Stockholm», en tänkt kupp vid mitten av 1970-talet, där militären förutsättes spela en aktiv roll. Som framgått har det aldrig förekommit någon militärkupp eller ens ett kuppöversök i något land med mogen politisk kultur. »Sån't händer inte här», tycks för en gångs skull vara ett adekvat påstående.